

De gode gjerninger redder verden

Taler

Inge Eidsvåg

Dato

15 mai 2010

Sted

Maihaugen, Lillehammer

Omstendigheter

Ved 100-årsmarkeringen for Bjørnstjerne Bjørnsons død.

- 1 Da Bjørnstjerne Bjørnson i 1910 lå på dødsleiet i Paris, fikk han en dag lest høyt for seg en avisnotis om noen fattige, polske arbeiderkvinner. De hadde startet en innsamlingsaksjon til kolleger som var enda verre stilt enn dem selv. Bjørnson reagerte bjørnsonsk og sa at de måtte takkes. Han ville skrive et dikt til dem!
- 5 Han rakk ikke mer enn overskriften før hånda sank ned: "De gode gjerninger redder verden. Tilegnet de polske fabrikkpiger."

Ordene ble Bjørnsons siste hilsen. Men de er også et program. Et tidløst program for alle som ønsker å gjøre verden til et litt bedre sted å være.

10

100 år etter Bjørnsons død er det noen som hevder at Bjørnson ikke betyr noe for oss lenger, verken som dikter eller samfunnsreformator. Når det gjelder dikteren vil jeg bare si dette: Det ikke er alle forunt å fornye sitt lands litteratur slik Bjørnson gjorde med bondefortellingene. Ikke alle forunt å skrive sitt lands

15 nasjonalsang, som åpner med den enkleste kjærlighetserklæring noen nasjon har fått: "Ja, vi elsker dette landet" Heller ikke alle forunt å skape skikkelser som Synnøve Solbakken, Bård skolemester, Tord Øverås eller presten Sang. Ikke alle forunt å skrive dikt som lever 100 år etter at dikteren er borte: "Det første møte", "O, visste du bare", "Ingerid Sletten", "Der ligger et land mot den evige sne",

20 "Syng meg hjem", "Siste smerte", og så videre. Det bør vel også nevnes at Bjørnson var vår første nobelprisvinner i litteratur (1903). Bjørnsons skjebne som dramatiker var å måtte konkurrere med Henrik Ibsen. Gad se hvor mange som kommer seirende ut av den konkurransen.

- 25 Da Bjørnson levde, var Norge et av de fattigste land i Europa. Mange mente at embetsmennene hadde fått sin forstand av Vårherre, at klassesamfunnet var skjebnebestemt og at fattigfolks elendighet var en naturlov. Men noen - med

30 Bjørnson i første rekke - trodde at det gikk an å skape et bedre Norge, hvis mange nok hadde kunnskap, vilje og mot til å handle.

For Bjørnson var det slik at både litteraturen og livet måtte stå i menneskenes og samfunnets tjeneste. Derfor mislikte han at Ibsen bare konsentrerte seg om diktningen og brukte opptil et par år på å skrive ett eneste skuespill. Og Ibsen
35 innrømmet sin begrensning. I et brev til Bjørnson sier han at han ikke en gang har "anlegg til å være statsborger; jeg er fullstendig talentløs i den retning". Men han roser Bjørnson for hans samfunnsengasjement og skriver at hvis han fikk bestemme skulle følgende ord en gang innskrives på Bjørnsons minnestøtte: "Hans liv var hans beste diktning".

40 Bjørnson reagerte også sterkt på Tolstojs motvilje mot å engasjere seg i politikk. "Hva er den kristne nestekjærlighet uten gjerning?" spør han oppbrakt, bare noen måneder før han døde. "Å være hvor det nettopp gjaldt, det var meg nesten mer enn alt hva ved min penn ble festet."

45 Når vi tenker på arven etter Bjørnstjerne Bjørnson, så tenker vi vel at han var den som framfor noen andre bidro til å forme vår identitet som folk. Vi tenker på hans kamp for nasjonal selvstendighet, bøndernes status og stilling, rettigheter for husmenn og arbeidere, allmenn stemmerett, likestilling mellom kjønnene,
50 frihet for undertrykte minoriteter, frifinnelsen av Alfred Dreyfus, osv.

De fleste av disse målene er for lengst nådd. Er ikke Bjørnson da bare av historisk interesse? Nei. For da glemmer vi at i hans fotefar lyser noe som aldri blir umoderne: medfølelse, engasjement og mot. Eller hvis vi bare skulle bruke ett
55 eneste ord: solidaritet.

Allerede som 15-åring, under Februarrevolusjonen i 1848, engasjeres unggutten av det som skjer i Frankrike. Han følger begivenhetene fra dag til dag og skriver sitt første avisinnlegg i Romsdals Budstikke under tittelen "Frihedens Tale til
60 Moldenserne", der redaktøren under innlegget hadde tilføyd "Forlangt indrykket".

Bjørnsons engasjement varte livet ut. Da han i 1897 hørte om Dreyfus-saken, skriver han at han ikke har sovet på flere netter. Seks dager etter at Emil Zola
65 offentliggjorde sin berømte artikkel, "J'Accuse ...!", på førstesiden i avisa L'Aurore, rykker Bjørnson ut i samme avis - også på førstesiden - med en

inderlig takk til Zola: "Hvor gjerne vilde jeg have været i Deres sted; [...] En enkelt Mand mod Millioner. Det er det stolteste Syn nogen kan se!"

70

Bjørnson viste et moralsk mot som imponerer ennå i dag. Mot til å være en litterær fornyer; mot til ta et oppgjør med en autoritær og trangsynt kristendom; mot til å snakke ærlig ut også til sine venner; mot til å tale makthaverne midt imot; mot til selv å endre standpunkt i møte med et bedre argument.

75

Gjennom hele sitt liv var Bjørnson i strid for mennesker. Men også med mennesker - og kanskje mest seg selv. Fred var ei det beste. Men, som Hamsun så riktig skriver i sitt store dikt til ham på 70-årsdagen: "Du husket at følge i Slaget en egen, rummelig Skikk, du brugte ej Sværdet til Stikk. Endvidere saa du dig om til den Saaredes Saar før du gikk." Og når temperamentet løp av med ham, utviste han en raushet som ennå beveger. Som da Sjur Fedje fra Follebu, dagen før han var bedt i et stort selskap på Aulestad, røk uklar med Bjørnson og fikk beskjed om aldri mer å sette sin fot der. Fedje møtte selvfølgelig ikke opp i selskapet. Da kastet Bjørnson seg over telefonen og utba seg en forklaring. Fedje svarte som sant var at verten jo hadde forbudt ham å vise seg mer på Aulestad. Hvorpå Bjørnson utbrøt: "Men kjære, det var jo i går det!"

80

85

90

95

100

"Jeg gjør bestandig og min plikt, men alltid innom mitt distrikt," sier fogden i 2. akt i Ibsens Brand. Det ville aldri Bjørnson ha sagt. Han ville ha svart fogden med Brands egne ord: "Jeg kjenner ingen tvedelt rett, for fremmedfolk og egen ætt." For Bjørnsons "distrikt" var det meste av verden. Han sa selv at han hadde venner fra "de fjerneste grenseområder i Russland til det dypeste av India og Australia". Derfor var det like naturlig å vise solidaritet med fattige polske arbeiderkvinner som med fyrstikkarbeiderskene under streiken i 1889; like naturlig å hjelpe de etterlatte etter Titran-ulykken (1899) som å støtte slovakere og rutenere. Bjørnson så ingen motsetning mellom nasjonal og internasjonal solidaritet. Han var Amnesty International, med hovedkontor på Aulestad, 70-80 år før Amnesty ble grunnlagt. Og hele Europa lyttet til ham og visste om hans levende og aldri hvilende samvittighet. På dødsleiet skriver han at han stadig får brev "fra kroater, slovakere, rumenere og fra betrenget eller forurettede mennesker i mange land om å hjelpe dem - jeg som ikke lenger kan hjelpe meg selv." Det å ikke kunne hjelpe smertet antakelig aller mest. "Å, nu har jeg lært det hva jeg fryktet først, at den siste smerte, den er også størst. Kan ei mer arbeide, har ei krefter nok."

105

Hvor ville Bjørnson ha stått i dag? Hva ville han ha engasjert seg i? Slike spørsmål er vanskelig å besvare - av to grunner: Vi lever i en helt annen verden og i en annen tid enn Bjørnson. Han døde uvitende både om to verdenskriger, gasskamrene, kolonienes frigjøring, månelandingen og klimakrisen. Dessuten var Bjørnson uberegnelig og endret ofte standpunkt. I ettertid må vi vel også innrømme at han ikke alltid utviste like stor dømmekraft. Verken da han ville gi russerne en isfri havn med jernbaneforbindelse i Nord-Norge, eller da han foreslo å gi Nobels fredspris til eneherskeren tsar Nikolai II.

Det vi med stor sikkerhet kan si er at Bjørnsons blikkfelt ville ha vært hele verden - og han ville ha brydd seg. Å tie om urett ville ha vært å samtykke. Da han levde, ble det hvisket i krokene - de norske krokene - om at det nå bare var Siam, Peru og Korea han ikke hadde ordnet opp i. Bjørnson ga blaffen i slike smålige anklager - og ville også ha gjort det i dag. "Så lenge jeg lever vil jeg ta parti for de svake mot de sterke, for de mishandlede mot de mektige. For meg er den alminnelige rettferdsfølelse i verden noe storslått og herlig." Hvem er vår tids fyrstikkarbeidersker og slovakere? ville Bjørnson ha spurt. Og når vi unnskylder oss med at det er så lite vi kan gjøre, da hører vi hans stemme: "Hva du evner, kast av i det nærmeste krav, det skal bæres helt frem av en voksende elv."

Men Bjørnson ville antakelig også ha utvidet sin solidaritet til generasjoner som ennå ikke er født og til naturen. "Ære det evige forår i livet som allting har skapt!" Han løfter blikket og viser oss de lange linjene og de store sammenhengene: "Intet så smått at ei finnes et mindre, ingen kan se. Intet så stort at ei finnes et større bortenfor det."

Ved denne 100-årsmarkeringen skal vi ikke rope på dikteren som politisk profet. Den tid er omme. For vi har etter Bjørnson hatt noen diktere, hvis politiske budskap verken har vært preget av klarsyn eller medmenneskelighet. Her er nok å nevne navnet Knut Hamsun.

Det som for meg lyser sterkest i arven etter Bjørnstjerne Bjørnson, er hans solidaritet. Innerst i den ligger det budskapet som Bård skolemester innprentet sine elever, og som vi husker gjorde et så sterkt inntrykk på Øyvind.

Elsk din neste, du kristensjel,
tred ham ikke med jernskodd hæl,
ligger han enn i støvet!

Alt som lever er underlagt
kjærlighetens gjenskaper-makt,
bliver den bare prøvet.

- 150 Når vi i møte med flyktninger, asylsøkere, rusmisbrukere, fattige og undertrykte
mennesker glemmer dette budskapet, da vil også Bjørnson og det han sto for
være glemt. Først da vil Hamsun ha fått rett i det han skrev til hans 70-årsdag:

- Saa en Kvæld vil Stumhed ruge
155 langs vor lange Kyst.
Fjældet staar og lytter, bier -
ingen svarer, Landet tier.
Naar han tier blir der tyst.

- 160 Det er vårt alles ansvar i dette lille landet at det aldri skjer.

Kilde

www.maihaugen.no/no/aulestad/Bjornsonaret-2010

- 165 **Emner**

Bjørnstjerne Bjørnson, Hyllest, Jubileumstale

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/de-gode-gjerninger-redder-verden>

170

175

180